

MÜRTEDELERİN YAKILARAK ÖLDÜRÜLDÜĞÜNE DAİR RİVAYETLERİN TAHLİLİ

İsrafil Balcı*

ÖZET

Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlihi

Bu makalede mürtedlerin yakılarak öldürüldüğüne dair İslâm tarihi kaynaklarına yansıyan rivayetler irdelenmektedir. Kur'an'da ve hadis kayıtlarında meşru hiçbir zemini bulunmayan ve Hz. Peygamber tarafından bizzat yasaklanmış olan bu cezalandırma biçiminin özellikle Ebû Bekir dönemine mal edilmesi ilk bakışta dikkat çekmektedir. Netice olarak bu cezalandırma biçiminin İslâm dini ile hiçbir irtibatının olmadığı gibi, tarihsel gerçeklerle de pek örtüşmediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: mürted, yakma, ateş, Ebû Bekr, öldürme

ABSTRACT

The Critique of the Narrations on the Burning Alive of Apostates

This paper takes a close look to some narratives, which appear in some Islamic historical sources, on murder of converts within fire. It seems to be interesting that these narratives are referring to the period of first Khalif Abu Bakr, while this type of murder had been already announced as totally unacceptable by Koran and Prophetic hadiths. As a result, this type of murder is both unlawful in its Islamic sense and has never any historical validity.

Keywords: convert, set on fire, fire, Abu Bakr, murder

Giriş

Hz. Ebû Bekir döneminin en önemli olaylarından birisi irtidat ve isyan edenlerle mücadeledir. Klasik İslâm tarihi kaynaklarının hemen hepsi bu mücadelelere yer verirken muhtemelen konunun hassasiyeti nedeniyle olaylar hakkında ayrıntılı bilgiler aktarılır ve anlatımlar bazen abartılı bir şekilde sunulur. İlgili hadiselerle dair malumat arasında doğru ve gerçek olanı ortaya koymak kuşkusuz tarihçinin sorumluluğudur. Ancak hadiseler arasında zikri geçen çelişkili ve birbirini nakzeden kayıtlar bazen tarihçinin işini güçleştirmektedir.

* Yrd.Doç.Dr., 19 Mayıs Ü. İlahiyat Fakültesi, israfilbalci@hotmail.com

Umumiyetle “ridde savaşları” olarak isimlendirilen ve fakat irtidat ve isyan savaşları şeklinde nitelendirilmesi bizce daha uygun gözükten mücadeleler sırasında İslam toplumunun çok hassas bir süreçten geçtiği muhakkaktır. Bu süreçte gerek merkezî otoritenin kararları, gerekse otorite adına yetki kullanma sorumluluğu taşıyan kişilerin tercihleri hakkında birtakım tartışmalı bilgilerden söz edilebilir. Her şeyden önce tartışmalı konuları tarihe sabitleyerek görmezlikten gelmek ya da yok saymak çözüm değildir. Biz bu çalışmamızda belki dikkat edilmeyen, ancak üzerinde mutlaka düşünülmesi gereken bir konu olan mürtedlerin yakılarak öldürülmesine dair rivayetleri ele alıp irdeleyeceğiz.

Klasik kaynaklara bu konuyla ilgili birtakım bilgiler serpiştirilmiş ve tespit edebildiğimiz kadarıyla üzerinde herhangi bir ciddi tartışma da yapılmamıştır. Mürtedlerin cezası bağlamında düpedüz bir şiddetin varlığından ve hatta meşruluğundan söz eden bu kayıtlar üzerine araştırma yapılmazken, mürtedin öldürülmesi gerektiğine dair klasik ve çağdaş fıkıh kitaplarında birçok görüş beyan edilmiş ve bu beyanların özellikle nasslara dayandırılarak yapılmış olması hayli düşündürücüdür.¹ Bu konu çerçevesinde ilk göze çarpan hususlardan biri, mürtedin yakılarak öldürülmesi bir yana, bu ceza dışında öldürülmesi konusunda mezhepler arasında tam bir mutabakatın sağlanamamış olmasıdır.² Şunu hemen belirtelim ki bizim amacımız burada konunun hukukî-fikhî yönünü tartışmak değil,³ özellikle Ebû Bekir döneminde mürtedlerin yakıldığına dair rivayetlerin tarihsel gerçekliği sorununu irdelemektir. Referanslarımız öncelikle Kur’an ve hadislerin yanı sıra ilk döneme ait İslam tarihi kaynakları olacaktır.

¹ Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, Kahire 1936, 73, 74, 139, 194; Yusuf el-Karadavi, “Dinî Özgürlük ve İrtidat Sorunu: Yaşanan Sosyal Değişmeler ve Tahdit”, çev. Osman Güner, *Sünnetten Topluma; Toplum ve Kültür Yazıları*, Fecr yay., Ankara 2006, 153. Ayrıca bkz. Yaşar Yiğit, “İnanç ve Düşünce Özgürlüğü Perspektifinden İrtidat Suç ve Cezasına Bakış”, *İslâmiyât*, (İslâm ve Demokrasi), cilt. 2, sy., 2, (Nisan-Haziran 1999), 126-132.

² Ebû Yûsuf, 194.

³ Mürtedin öldürülmesiyle ilgili yerinde tespit ve değerlendirmeleri için bkn. M. Hayri Kırbasoğlu, “İslam’a Yaman Sanal Şiddet: Recm ve İrtidat Meselesi”, *İslâmiyât*, (Din ve Şiddet), cilt. 5, sy. 1, (Ocak-Mart) 2002, 125-129.

Yakarak Cezalandırmanın Arap Kültüründeki Yeri

İnceleyebildiğimiz kaynaklarda, sınırlı da olsa Arap yarımadasının değişik yerlerinde yakarak cezalandırmayla ilgili birtakım kayıtların mevcudiyetine tanık olunmaktadır. Özellikle Güney Arabistan'da bu şekilde cezalandırmanın varlığını ortaya koyan birtakım bilgiler aktarılmaktadır. Yemen bölgesindeki Arapların ateşe belli bir anlam yükledikleri söylenmektedir. Rivayete göre Yemenliler ihtilafa düştükleri konularda kendilerine hakemlik yapan ve sürekli yanan bir ateşe sahiptiler. Herhangi bir konuda ihtilaf vuku bulduğunda iki taraf ateşin başına gelip oturur ve haksızlığı sübut bulan tarafı geleneksel inanç uyarınca ateşe atarak yakarlardı.⁴ Bu noktada söz konusu geleneğin Araplara Hint veya Fars kültüründen intikal ettiği söylenebilir. Zira kadim bir ticaret şehri olan Basra'ya⁵ 'Hint Kapısı' dendiği bilinmektedir.⁶ Dolayısıyla bu bölgede Hint kültürünün az çok etkili olduğundan söz etmek mümkündür. Öte yandan ateşin Farslar için itikadi bir önemi haiz olması böyle bir kültür transferinden söz etmenin doğruluk ihtimalini güçlendirmektedir. Bununla birlikte, İbn İshâk, İbn Hişâm, Taberî ve Belâzurî gibi klasik kaynaklarda - inceleyebildiğimiz kadarıyla- yakarak öldürme cezasının anılan kültürlerden Araplara geçmiş olduğunu gösterecek bir kayda rastlamadığımızı da belirtmemiz gerekir.

İlgili kaynaklarda, Yemen'de hüküm süren Yahudi Zû Nuvâs'ın (Yusuf) Necranlı Hıristiyanları büyük bir katliama maruz kıldığı, onları içi ateş dolu çukurlara atarak diri diri yaktığı anlatılır.⁷ "Uhdûd Vakası" olarak kaynaklara geçen bu katliamdan Kur'an'da da söz edilmiştir.⁸ Yahudilerin zulmünden kaçan

⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa Sakkâ ve diğl. Beyrût, t.y., I, 15.

⁵ Bkn. Ahmet Turan Yüksel, *İslâm'ın İlk Döneminde Ticarî Hayat*, İstanbul 1999, 122.

⁶ Belâzurî, *Fütühu'l-Buldân*, nşr. Rıdvân Muhammed Rıdvân, Beyrut 1978/1398; Türkçe çev., Mustafa Fayda, *Fütühu'l-Buldân (Ülkelerin Fethi)*, Ankara 1987, 337 (çev. 491); İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1966, VII, 47; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî Tarih*, nşr. J. Tornberg, Beyrut 1965-66, II, 487.

⁷ İbn Hişâm, I, 23.

⁸ 85. Burûc, 4-7; İbn Hişâm, I, 21-23; Dineverî, *Ahbâru't-Twâl*, Kahire, 1960, 61-62; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut, t.y., II, 103; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, İstanbul 1984, IV, 495; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, nşr. M. M. Abdulhamid, Mısır 1964 I, 67, II, 77-78; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, 9-10.

Hıristiyanlardan bir çoğu Mekke'ye sığınmış ve burada Curhumlu bir asilzade olan Hâris b. Mudad tarafından korunmuşlardır. Hatta Curhumlu başkanın bir ordu tertip edip Yahudiler üzerine gönderdiği anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Kesir'in verdiği bilgiye göre, bir mezar taşında "Ben hendek kazdırırları cezalandıran Hâris b. Mudad'ım"⁹ şeklinde bir ifadenin yer alması bu hususu doğrular niteliktedir.

İslam öncesinde Arabistan'ın kuzeyinde Tağlib ve Nemr kabileleri ile Bekr b. Vâil kabilesi arasında vuku bulan bir yakma olayından söz edilmektedir. Taberî'nin verdiği bilgilere göre Tağlib ve Nemr kabilesinden bazı kişiler Bekr b. Vâil kabilesinden bir grubu çalılık alanda kısıtıp yakmışlardı. Hz. Ömer döneminde Irak cephesinde komutan olan Müsennâ b. Hârise'ye bağlı Bekr b. Vâil kabilesinden bir grup asker, bu kabilelerden yakaladıkları topluluğu Fırat nehrinde boğdular. Suyu atılanlar eman diledikleri zaman Bekr b. Vâil kabilesinin mensupları onlara cahiliye döneminde yaptıklarını hatırlatarak, kendi akrabalarını ateşte yakmanın karşılığı olarak suda boğmakla cezalandıracaklarını söylediler. Bu hadise Hz. Ömer tarafından öğrenilince, Halife onları Medine'ye getirtip sorguladı. Ancak onlar Halife'ye, yaptıkları davranışı eski kinlerinden değil, İslâm'ı yüceltmek adına yaptıklarını söyleyince Halife onların beyanlarını kabul ederek affetti ve tekrar orduya gönderdi.¹⁰

Bu bilgiler Arap kültüründe yakılarak cezalandırmanın mevcudiyetine bir delil addedilebilir. Hatta bu konuyu destekleyecek birtakım uygulamaların İslâm'dan sonraki dönemde de devam ettiği söylenebilir. Örneğin, Hz. Ali'nin Mısır'a vali tayin ettiği Ebû Bekr'in oğlu Muhammed'in Muaviye b. Hudeyc tarafından öldürülüp bir merkebin işkembesinde yakıldığı nakledilmektedir.¹¹ Buna ilaveten Emevî Halifesi Abdulmelik, Ermenilerden bir grubun isyan etmesi üzerine kardeşi Muhammed b. Mervan'ı onlar üzerine gönderince bu şahsın, yakaladığı asilerin bir kısmını öldürdüğü ve bir kısmını da esir aldığı nakledilir. Hatta onlardan bazılarını güzel vaatlerde bulunup teslim olmalarını sağladığı, ardından Hılât bölgesindeki kiliselere doldurup yaktığı belirti-

⁹ İbn Kesir, *Tefsir*, IV, 495.

¹⁰ Taberî, IV, 80-81.

¹¹ Belâzurî, 229 (çev., 327). Muhammed'i öldürdükten sonra yakan Muaviye b. Hudeyc, Muaviye zamanında Mısır'a vali tayin edilmiş ve dört yıl görev yapmıştır. Belâzurî, 230.

lir.¹² Bu rivayetin yer aldığı *Fütûhu'l-Buldân* adlı eserin mütercimi Mustafa Fayda, söz konusu rivayete ilişkin dipnotunda çeviriye esas olan metinde “onları yaktırdı” ifadesinin yazılı olduğunu ancak kaynağın diğer baskısında haberin “onları korkuttu” şeklinde yer aldığını belirtmiştir.¹³

Bütün bu kayıtlar yan yana getirildiğinde Arap geleneğinde yakarak cezalandırmanın varlığından söz edilebilir. Hatta bu uygulamanın İslâm'dan sonraki dönemde de sürdürüldüğü düşünülebilir. Ancak bu cezalandırma biçimine dinî bir içerik yüklemek ve yakılarak öldürüldüğü söylenenlerin sırf inançlarından dolayı yakıldığını ileri sürmek kanaatimizce pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim yukarıda aktarılan Muaviye b. Hudeyc'in Ebû Bekr'in oğlu Muhammed'i yakması ve Tağlibli Hıristiyanların Bekr b. Vâil kabilelerinden olanları yakarak öldürmeleri, dinî içerikli bir eylem olmayıp tamamen siyasî konularla ilintilidir.

Kur'an ve Hadislerde Yakma Cezası

Bilindiği gibi İslâm dini inanıp inanmamayı bireylerin tercihi- ne bırakmıştır. Kur'an bunu ‘dinde zorlama yoktur’¹⁴ prensibiyle formüle etmiştir. İnsana tanınan inanma/inanmama hürriyeti veya bunun sınırları daha çok kelamî tartışmaları ilgilendiren konu olmakla birlikte, herhangi bir inanca mensup kişinin İslâm'ı kabul edip ardından bu inancını terk etmesi yüzünden ateşte yakılarak öldürülmesi, din özgürlüğü bir tarafa, cezalandırma yöntemi olarak hayli tartışmalı bir konudur. Her şeyden önce şiddet içeren böyle bir cezalandırmanın esin kaynağının net olarak ortaya konması gerektiği kanaatindeyiz. Şunu hemen belirtelim ki, söz konusu cezalandırma yöntemine Kur'an'dan destek bulmak mümkün değildir. Bir başka ifadeyle mürtedin yakılarak öldürülmesine dair Kur'an'da en küçük bir işaret dahi söz konusu olmadığı gibi, yakma haricinde mürtedin öldürülmesini meşrulaştıracak bir ayet de bulunmamaktadır. Bununla birlikte, putları kıran Hz. İbrahim'in ateşe atılarak cezalandırılmak istenmesinden söz eden şu ayetler hatırlatılabilir:

¹² Belâzuri, 207.

¹³ Bkn. Belâzuri, çev., 294.

¹⁴ 2. Bakara, 56.

Dediler, onu yakın, Tanrılarınıza yardım edin, eğer bir iş yapacaksanız. Biz de, 'Ey ateş! İbrahim'e serin ve esenlik ol' dedik (21. Enbiyâ, 68-69).

Kavminin (İbrahim'e) cevabı, sadece 'Onu öldürün yahut yakın' demeleri oldu. Allah onu ateşten kurtardı (29. Ankebut, 24).

Bu ayetlerde sözü edilen cezalandırma İslâm'ın öngördüğü bir ceza yöntemi olmayıp, geçmiş kavimlere ait bir cezalandırmadır. Şu kadar var ki her ne kadar mezkur ayetler konumuzla ilintili olmasa da yakma cezasından söz edilmesi İslâm'dan çok önceki dönemlerdeki milletlerde bu tür bir cezalandırmanın mevcudiyetine işaret olarak yorumlanabilir ya da Arapların böyle bir cezalandırmadan haberdar olduklarına delil sayılabilir. Buna ilaveten özellikle klasik hukukçular tarafından tartışılan, mürtedin yakma haricinde öldürülmesi gerektiğine dair görüşlere esas olarak kabul edilen birkaç ayette, kanaatimizce bu cezalandırmayı meşrulaştıracak bir dayanak bulunmamaktadır. İrtidattan söz eden 5. Mâide, 54. ayette öldürmeyi meşrulaştıran bir üslup ve muhteva söz konusu değildir.¹⁵ Yine 5. Mâide, 33. ayette Allah ve elçisine savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların cezasının ya öldürülmeleri ya asılmaları ya da ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya buldukları yerden sürülmeleri belirtilmektedir.¹⁶ Ancak bu ayette de direkt olarak mürtedin öldürülmesi gerektiğine dair görüşlere dayanak teşkil edecek bir muhteva söz konusu değildir. Tam aksine, mükerreren meydana gelen bir irtidadı bile Kur'an bu kategoride değerlendirmemiştir. Nisâ suresinde konu ile ilgili şu ayeti hatırlatmakta yarar vardır: '*İman edip sonra kâfir olan, sonra tekrar iman edip yine kâfir olan ve ardından küfürlerinde ileri gidenlere gelince, Allah onları ne affeder ne de doğru yola iletir.*' (4. Nisâ, 137). Yine bir başka ayette, '*De ki, gerçek Rabbindedir. Dileyen inansın, dileyen inkâr etsin.*'¹⁷ hükmü yer almaktadır. Görüldüğü gibi ayetlerde dinden dönenlerin öldürülmesi gerektiğine dair herhangi bir ima bile söz konusu değildir. Bununla birlikte, klasik ve çağdaş döneme ait fıkıh ki-

¹⁵ Bkn. 'Ey inananlar! Sizden kim dininden dönerse, bilsin ki Allah yakında öyle bir topluluk gönderecek ki, o onları sever onlar da onu sever. Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihat ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar. Bu Allah'ın bir lütfüdür, onu dilediğine verir. Allah'ın lütfü geniştir ve o bilendir.'

¹⁶ 5. Mâide, 33.

¹⁷ 18. Kehf, 29.

taplarında mürtedin öldürülmesi gerektiğine dair birtakım yorumların yapılmış olması oldukça düşündürücüdür.¹⁸

Kur'an ayetlerinin yanı sıra bazı hadis kayıtlarında konumuzla daha yakından ilgili olan birtakım bilgiler bulunmaktadır. Hatta bizzat Hz. Peygamber'in isminin geçtiği hadis kayıtlarından söz edilmektedir. Ancak şunu hemen vurgulamakta yarar var ki ne hadis kayıtlarında ne de bizzat Hz. Peygamber'in uygulamalarında yakarak cezalandırmanın meşruiyetini doğrulayacak herhangi bir bilgi söz konusudur. İlgili hadislerden bazıları şunlardır:

Rasulullah, Muhammed b. Hamza el-Eslemî'nin babasını bir seriyyeye komutan tayin etmişti. O, Rasulullah'ın kendisine "Eğer falan kimseyi bulursanız onu ateşle yakın" diye bir emir verdiğini aktardıktan sonra sözlerine şöyle devam etti: Ben seriyyenin yanına döndüğümde, Allah Resulü beni çağırdı ve dedi ki, 'Falan kimseyi bulursanız onu öldürün. Ancak onu yakmayın. Çünkü ateşle ancak ateşin sahibi olan Allah ceza verir.'¹⁹

Ebü Hureyre dedi ki, "Resulullah bizi bir seriyye ile gönderdi ve Kureys'ten adlarını saydığı iki kişi için, 'Falan ve falan kişilere rastlarsanız onları yakalayıp ateşte yakın.' dedi." O, sözlerini şöyle sürdürmektedir: Yola çıkacağımız zaman veda etmek için Resulullah'a geldik. O, bize, "Ben size falan ve falanı ele geçirdiğinizde yakarak öldürmenizi söylemişim. Oysa ateşle yalnız Allah cezalandırır. Siz onları yakalarsanız yakmadan öldürün."²⁰

Hz. Ali irtidat eden bir topluluğu yakmıştı. Bu haber İbn Abbâs'a ulaştığında o dedi ki, 'Ben olsaydım onları yakmazdım. Çünkü Resulullah, "Allah'ın azabıyla cezalandırmayınız." demişti. Ben onları yakmadan öldürürdüm. Nitekim Resulullah "Din değiştireni öldürünüz." diye buyurmuştur.'²¹

Görüldüğü gibi bu hadisler Resulullah zamanında yakma cezasının uygulandığına değil, uygulanmadığına işaret etmektedir. Aynı hadislerin değişik versiyonlarında da benzer bilgiler yer almaktadır.²² Ancak son rivayette Hz. Ali'nin bir topluluğu yakmış

¹⁸ Bkn. Yûsuf, 73, 74, 139, 194; Kardavi, 153; Bu konuda geniş bilgi için bkn. Yiğit, agm.

¹⁹ Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 112.

²⁰ Buhârî, *Cihâd*, 107.

²¹ Buhârî, *Cihâd*, 149; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 1; Nesai, *Muharebe*, 14.

²² Bkn. Buhârî, *Cihâd*, 149; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 112; İbn Mâce, *Salat*, 6.

olduğuna dair ifade ilgi çekicidir. Şunu hemen hatırlatalım ki, çocuk yaştan beri peygamberin terbiyesiyle yetişmiş bir kişiliğin, onun yasaklamış olduğu bir cezayı, üstelik İslâm inancıyla bağdaşmayan ve şiddet içeren bir cezayı tatbik etmiş olduğunu kabul etmek pek makul gözükmemektedir. Kaldı ki Hz. Peygamber'in yasaklamış olduğu bir cezayı İbn Abbâs bilirken onun terbiyesiyle yetişmiş olan Hz. Ali'nin bilmemesi mümkün müdür? Üstelik o, halifelik gibi çok önemli bir mevki için, bir taraftan amcası Abbâs, diğer taraftan Ümeyye oğullarının lideri Ebû Süfyan ve diğer ileri gelenlerin bütün baskı, hatta tahriklerine rağmen hiçbir zaman şiddeti düşünmeyen bir tavır sergilemiştir. Binaenaleyh, böyle bir kişiliğe sahip olan Hz. Ali'ye isnat edilen yakma cezası pek inandırıcı gözükmemektedir.

Erken dönem İslâm tarihi kaynaklarında yer alan birtakım kayıtlar Hz. Peygamber'in emri doğrultusunda böyle bir cezalandırmanın olmadığını gösterdiği gibi, verilen bilgiler aynı zamanda hadis kayıtlarını doğrular niteliktedir. Örneğin Resulullah'ın gönderdiği bir seriyyenin başında bulunan Beşir b. Süveyd el-Cühenî'nin ağaçlık alanda kıstırdığı bir grup insanı ateşe vererek yaktığı söylenir ve haberi duyan Resulullah'ın bundan son derece rahatsız olduğu ve aşırılığından dolayı onu azarladığı nakledilir.²³ Yine Resulullah'ın, Hicret'ten sonra Mekke'den Medine'ye gelmek üzere yola çıkan kızı Zeyneb'e engel olmak isteyen Behebbâr b. Esved ve arkadaşı üzerine bir seriyye gönderip yakaladıkları yerde her ikisini yakarak öldürmelerini emrettiği, sonra da bu karardan vazgeçerek şöyle dediği nakledilmektedir: 'Ben size o iki adamı yakalarsanız onları yakın diye emretmişim. Sonra düşündüm ki, Allah'tan başka hiçbir kimsenin ateşle azap etmesi doğru olmasa gerektir. Şayet onları yakarlasanız yakmadan katledin.'²⁴

Bu rivayetlere ilaveten bizzat Resulullah zamanında birtakım irtidat hadiselerinin olduğu bilinmekle birlikte, herhangi bir kimsenin yakılarak öldürüldüğüne dair kesin bir kayıt bulunmamaktadır.²⁵ Dolayısıyla bu tür kayıtlarda aktarılan, yakma dışındaki öldürme cezalarının bile ihtiyatla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz. Zira Resulullah'ın irtidat eden bazı kişileri sürgüne gön-

²³ Halife b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*; Halife b. Hayyât Tarihi, çev. Abdulhalik Bakır, Ankara 2001, 103.

²⁴ İbn Hişâm, II, 482.

²⁵ İbn Hişâm, II, 438.

derdiği bilinmektedir.²⁶ Bu kayıtların haricinde İbn İshak ve İbn Hişâm gibi ilk dönem kaynakları arasında yakılarak cezalandırılmayla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Hz. Peygamber döneminde vuku bulan Bedir, Uhud, Hendek ve Huneyn gibi önemli savaşlarda pek çok azılı düşman esir alınmış, ancak ilgili kaynaklarda esirlerden herhangi birisinin yakılarak öldürüldüğüne dair bir haber zikredilmemiştir.²⁷ Özellikle Bedir savaşı sonrası esir alınan bazı kişilerin öldürüldüğü söylenirken, yakıldıklarına dair hiçbir kayıt yoktur. Örneğin azılı düşmanlardan olan ve her fırsatta Hz. Peygamber'e karşı kötülük yapmasıyla ünlü olan Nadr b. el-Hâris'in esir alınıp öldürüldüğü belirtilirken yakıldığından söz edilmez.²⁸ Bu şahıs aynı zamanda Kureyş'in sancaktarlığını yapıyordu.²⁹ Yaptığı kötülükler nedeniyle onun, Kureyş'in şeytanı olarak isimlendirildiği belirtilir. Resulullah halka nasihatlerde bulunduğu zaman onu duyan en-Nadr, "Vallahi ben ondan daha güzel konuşurum. Gelin, ben size onun anlattıklarından daha güzel şeyler anlatayım" derdi. Ardından Acem krallarından duyduğu hikâyeleri anlatıp Hz. Muhammed ile kendisini kıyaslayarak ondan üstün olduğunu göstermeye çalışırdı.³⁰ Yine o, "Yakında, Allah'ın gönderdiğine benzer ayetleri ben de inzal edeceğim" iddiasında bulunurdu. Hakkında sekiz ayet nazil olduğu belirtilen³¹ bu şahıs yakılarak cezalandırılmadığı halde, kimi insanların yakıldığından söz edilmesi pek tutarlı gözükmemektedir.

²⁶ Ebû Yûsuf Hz. Peygamber'e ait olduğu söylenen 'Kim dinin değiştirirse onu öldürün.' (Buhârî, *Cihâd*, 149, *İ'tisâm* 28; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 1) hadisi hakkında Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî gibi ileri gelen sahabilerin görüşlerini aktararak dinini değiştiren kişinin hemen öldürülemeyeceğini dile getirir. Ancak bu rivayetin akabinde yine Resulullah'a ait olduğu söylenen 'Bana kelime-i şahadet getirene kadar insanlarla savaşmam emredildi. Bu kelimeyi söyledikleri zaman benden korunmuş olurlar' mealindeki sözünü delil getirerek mürted olduktan sonra tekrar İslâm'a giren kişinin öldürülemeyeceğini söylerken bir bakıma teorik de olsa öldürüleceğini kabul etmiş olmaktadır. Ebû Yûsuf, 194-95.

²⁷ Bkn. İbn Hişâm, II, 469, 470, 472-73; Taberî, II, 283, 286, 287.

²⁸ İbn Hişâm, II, 470, 471.

²⁹ İbn Hişâm, II, 473.

³⁰ Bkn. İbn İshak, *Siyer*, Yayına Hazırlayan Muhammed Hamidullah, Akabe yayınları, ikinci baskı, İstanbul 1991, 261; İbn Hişâm, I, 195, 239.

³¹ İbn Hişâm, I, 195.

Hz. Ebû Bekir Döneminde Mürtedlerin Yakılması

Vâkıdî, Belâzurî, Taberî ve bunlardan sonraki birtakım klasik kaynaklar Hz. Ebû Bekr dönemindeki irtidat ve isyan hadiseleri sırasında yakılarak cezalandırılmayla ilgili birtakım kayıtlara yer verirler. Özellikle Taberî, ekseriyetle Seyf'e istinaden bu konu hakkında daha fazla bilgi aktarmaktadır. Benzer kayıtlar irtidat hadiselerine yer veren Külâ'î tarafından da tekrarlanmıştır.

Taberî, mürtedlerle savaşmak için görevlendirilen komutanların her birine, Hz. Ebû Bekr'in uzunca tavsiyelerde bulunduğundan söz eden bir mektubuna yer verir ve bu mektuptaki tavsiyeler arasında Halife'ye ait şu ifadeleri aktarır: "Allah mürtedlere karşı komutana zafer nasip ederse, komutan onları silahla ve ateşte yakma dâhil her çeşit usulle öldürür."³²

Oldukça mübalağalı ifadeler içeren bu mektup gerek anlatım gerekse muhteva yönünden bilahare kurgulanmış ve Halife'ye mal edilmiş bir metin izlenimi vermektedir. Her şeyden önce, mürtedlerle savaşmak için gönderilen on ayrı komutana Halife tarafından yaklaşık iki üç sayfalık uzunca talimatlar verilmediği gibi, her birine ayrı ayrı verildiği belirtilen bu talimatın gerçekle bağlantısının olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim Halife on ayrı komutan değil, anlaşıldığı kadarıyla başlangıçta mürtedlerle savaşmak için sadece Hâlid b. Velîd'i görevlendirmiştir. Nitekim bu haberi nakleden Vâkıdî on ayrı birlikten bahsetmemekte; sadece Halife'nin kısa bir nasihatinden söz etmekte ve bu nasihatler arasında yakmayla ilgili herhangi bir kayda yer vermemektedir.³³

Diğer taraftan, söz konusu tavsiyelerde kullanılan cümleler direkt muhataba yönelik olmayıp daha çok genele hitap biçimindedir. Oysa komutana yapılan bir tavsiyede Halife "Allah komutana zafer nasip ederse, komutan onları silah ve yakma dâhil her çeşit usulle öldürür" gibi ifadeler yerine tavsiyelerini direkt emir olarak, "Zafer kazanırsan/kazanırsanız, yakma dâhil her türlü işkenceyle öldürürsünüz" gibi cümleler kurulması gerekirdi. Dolayısıyla bahse konu mektup hem dilbilim yönünden hem de muhteva açısından oldukça şüphelidir. Buna mukabil değişik zamanda gönderdiği belirtilen bir talimatnamede de Halife'nin,

³² Bkn. Taberî, III, 227.

³³ Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde ve Nebze min Futûhi'l-Irak*, nşr. M. Hamidullah, Paris 1989, 41; ayrıca bkn. İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut 1986/1403, I, 16.

komutanına esirleri öldürüp yakmasını emrettiği tekrarlanır.³⁴ Bir başka kayıтта Taberî, isyancı Temîm oğulları üzerine yürüyen Hâlid b. Velîd ve askerlerine Halife'nin şu emirleri verdiğini söyler: "(Meskun) bir mahalde konakladığınızda orada durun ve ezan okuyun. Şayet halk da ezan okur ve yerlerinden ayrılmazsa onlara dokunmayın. Siz ezan okuduktan sonra onlar okumazsa üzerlerine yürümekten başka çare kalmaz. Onlara saldırdıktan sonra ateşte yakmak dâhil her çeşit işkenceyle onları öldürün."³⁵

Halife b. Hayyât da benzer içerikte bilgiler aktarmakta ve Halife'nin, Hâlid b. Velîd dâhil mürtedlerle savaşmak için görevlendirdiği diğer komutanlara da bu tür tavsiyelerde bulunduğunu dile getirmektedir. Ardından tavsiyeler arasında ulaştıkları bölgelerdeki halkı sorgulamadan herhangi bir cezaya çarptırmamaları ve şayet ezan sesi duymaz ve namaz kıldıklarını görmezlerse baskın düzenleyerek onları öldürüp kendilerini değil evlerini yakmalarını emrettiği bilgisine yer vermektedir.³⁶

Taberî, yakma cezasıyla ilgili kayıtların birçoğunu Seyf'e dayandırmaktadır. Özellikle Seyf kaynaklı rivayetlerin epeyce abartılı olduğu ve daha çok mizansen niteliği taşıdığı kolayca anlaşılmaktadır. Her şeyden önce, Seyf'e dayalı rivayetlerin tarihçilerce pek muteber addedilmediğini burada hatırlatmakta yarar vardır.³⁷ Yine Seyf'e dayalı olarak aktarılan bir kayıтта Taberî, Buzâha savaşı sonrası Hâlid'in yakaladığı bazı esirlere yaptığı işkenceyle ilgili olarak tüyler ürpertici şeyler anlatır. İlgili rivayete göre Esed, Gatafan, Tayy, Hevazin ve Süleym kabilelerinden bir grup Hâlid'e gelip Müslüman olduklarını beyan etmiş, o da onlara kabilelerinden olup Müslümanlara zulmedenleri teslim etmedikleri takdirde kendilerinden hiçbir şeyin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine onlar aralarında bulunan asileri getirip teslim edince Hâlid de onların Müslümanlığını kabul etmiştir. Hâlid, teslim edilenler arasında bulunan Kurre b. Hubeyre ve onun gibi bazı kişileri bağlayıp Ebû Bekir'e göndermiştir. Müslümanlara zulmedenleri ise ateşte yakmak, taşa tutmak, dağlar-

³⁴ Külâ'î, *el-Hilâfetu'r-Râşide ve'l-Butûletu'l-Hâlîde fî Hurûbi'r-Ridde*, nşr. Ahmed Ğanm, Kahire 1979, 112.

³⁵ Taberî, III, 242; Külâ'î, 61.

³⁶ Hayyât, 131.

³⁷ Seyf kaynaklı rivayetlerin ve bu şahsın güvenilirliği konusunda ayrıntılı bilgi için bkn. Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1960.

dan aşağılara atmak, baş aşağı kuyulara doldurmak ve okla vurmak gibi çeşitli işkencelerle öldürmüştür. Ardından da bu uygulamaları hakkında Ebû Bekir'e bilgi vermiştir. Ebû Bekir ona cevabi yazı göndererek şunları söylemiştir: "Allah'ın emirlerini yerine getirmek için ciddiyetle gayret et. Gevşeklik gösterme. Müslümanları öldürenleri ele geçirirsen onları başkalarına ibret olacak şekilde öldürerek öçlerini al."

Hâlid, Ebû Bekir'in bu mektubunu aldıktan sonra yaklaşık bir ay kadar Buzâha'da kalmış ve topladığı asilerin bir kısmını ateşe atıp yakmıştır. Bir kısmının kol ve bacaklarını birbirine bağlatıp taşa tutturmuş, bir kısmını da dağlardan aşağıya attırmıştır.³⁸ Baştan sona şiddet içeren ve tamamen bir senaryoya dayanan böyle bir kayıt üzerine yorum yapmak, bunu ciddiye almakla eşdeğerdedir. Ancak şu kadarını söylemek gerekir ki, senaryonun anlatıldığı çöl bölgesinde ne öyle uçurumdan aşağı atılacak kadar yüksek dağlar mevcut ne de ne de çukurlar kazılarak baş aşağı atıldığını doğrulayacak kayıtlar mevcuttur. Kaldı ki, Seyfe ait bu senaryoların hiçbirisi çağdaşları tarafından dile getirilmemiştir. Buna mukabil Kulâî, askerlerin Hâlid b. Velid'e hangi amaçla çukurlar kazdığını sorduğunu, onun da buralarda mürtedleri yakacağını söylediğini nakletmekte ve bunu, Ebû Bekir'in kendisine emrettiğini dile getirerek onun dilinden şu ifadeleri aktarmaktadır: "Şayet Allah sana zafer nasip ederse, onları (mürtedleri) ateşte yak."³⁹

Taberî, İbn Humeyd isnadiyla aktardığı başka bir rivayette Ebû Bekir'e ait olduğunu söylediği mektubun bir bölümünde şu ifadeler yer vermektedir: [Ebû Bekir mürtedlerle savaşmak için gönderdiği askerlere şu emirleri verdi: "Ahalinin yaşadığı toprakları kuşattığınız zaman namaz için ezan okunduğunu işitirseniz neden hoşlanmadıklarını ve neyi istemediklerini sormadan onlara dokunmayınız. Şayet onların yurtlarında ezan sesi işitmezseniz, üzerlerine yürür, onları öldürür ve ateşte yakarsınız"].⁴⁰ Dikkat edilirse daha önceki rivayetlerde Halife'nin bizzat komutanlara tavsiyelerde bulunduğundan söz edilirken, bu rivayette onun, askerlerin hepsine tavsiyelerde bulunduğu anlatılmaktadır. Her şeyden önce bu tür tavsiyeler komutana yapılmakta ve bütün

³⁸ Taberî, III, 233.

³⁹ Kulâî, 81.

⁴⁰ Taberî, III, 242-43.

yetki onun emrine verilmektedir. Her askerin kendi başına buyruk olduğunu gösterecek bir yapılanmadan söz etmek her şeyden önce ordu disiplini açısından mümkün gözükmemektedir. Bu bağlamda ordunun belli bir disiplin içinde sevk ve idare edildiği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir.⁴¹

Öte yandan Vâkıdî ve Taberî, Hz. Ebû Bekr'in isyancı kabilelere komutan göndermeden önce, onlara mektup gönderdiğini ve onları isyandan vazgeçirmeye çalıştığını anlatırlar. Her ikisinin birtakım farklılıklar içeren rivayetlerinde ortak nokta olarak Halife'nin, isyancı kabilelere, Hâlid b. Velid'in üzerlerine gönderildiğini söyleyip ona ateşte yakma dâhil her türlü işkenceyle öldürmeyi emrettiğini, kadınları ve çocukları esir almasını söylediğini hatırlatarak isyandan vazgeçirmeye çalıştığı bilgileri yer almaktadır.⁴² Mektupta yer alan aşırı ifadeler göz önüne alındığında bu bilgilerin şüpheli olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır. Her şeyden önce, Halife'nin isyancı kabileleri ikna etmek için daha yumuşak bir politika takip ettiği ve onları ikna etmeye çalıştığı bilinmektedir. Nitekim o, isyancı kabilelere özellikle kendi kabile mensuplarından samimi Müslümanlar gönderip daha çok diplomatik yollardan olayları yatıştırma yoluna gitmiştir.

Seyf kaynaklı başka bir rivayette ilkinden çok daha dehşet verici şeylerden söz edilmektedir. Bu rivayete göre Hâlid b. Velid, Temim oğullarından isyan edenler üzerine yürüdüğü zaman, vaktiyle burada zekat toplama memuru olarak görevlendirilen ancak Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte zekât ödemeyip peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Secâh ile işbirliği yapan, muvaffak olamayacağını anladıktan sonra adamlarını dağıtan Mâlik b. Nüveyre ve bu kabileden bir grup esir yakalanıp getirildiği zaman onları cezalandırma sahnesini tasvir eden Seyf kurguladığı senaryonun bir bölümünde şunları anlatır: "Malik b. Nüveyre'nin saçı çok gürdü. Askerler onlardan bir kısmının başlarını sacayağı olarak kullandı. Mâlik hariç olmak üzere ateş her birinin derisini yaktı. Kazan fokurdadığı halde saçları gür olduğu için ateş Mâlik'in başına tesir etmedi."⁴³

⁴¹ Mustafa Zeki Terzi, *Hz. Peygamber ve Döneminde Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Askerî Teşkilât*, Samsun 1990, 45-46, 67-69.

⁴² Vâkıdî, 42; Taberî, III, 226-27; ayrıca bkn. Kûlâ'î, 66.

⁴³ Taberî, III, 237, 242.

Bu işkence ve öldürme sahnelerinin bir hayal mahsulü olduğu gayet açıktır. Oldukça abartılı bir şiddet içeren bu sahnelerin gerçekte bağdaşmadığı, haberin içeriğinden anlaşılmaktadır. Bu tür senaryoların aktarımında Mâlik'in kardeşi Mütemmim'in Medine'ye gelip kardeşinin ölümüyle ilgili Halife'ye dert yanması ve şikâyetinde bulunmasının neden olduğu düşünülebilir. Ancak bundan daha da önemlisi haberin kaynağı olan Seyf'in Temîm kabilesinden olduğunu göz ardı etmemek lâzımdır.⁴⁴ Anladığımız kadarıyla o, kabile mensuplarının öldürülmesi olayını kendisine göre bir kurgu ile anlatıp hadiselerle tamamen kabile asabiyetiyle yaklaşmış ve bu yüzden oldukça abartılı üslup kullanmıştır. Ancak öldürülen Mâlik'in kardeşi hem Ebû Bekr'e hem de Hz. Ömer'e dert yandığı halde sadece kardeşinin öldürülmesinden söz edip yakıldığına dair bir şikâyetinde bulunmaması göz ardı edilmemelidir. Buna mukabil Seyf'in bu hadiseyi bu kadar ilginç bir şekilde kurgulayıp anlatması oldukça manidardır. Sadece bu ayrıntı bile haberin gerçekte ilgisi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan Mâlik'in öldürülmesi olayına geniş yer ayıran Vâkıdî, yakmadan değil sadece öldürmeden söz etmekte ve öldürülme sebebinin de halkın zekât ödemeyi engellemesine bağlamaktadır.⁴⁵ Bunların yanı sıra Hâlid b. Velid'in mürtedleri yakarak cezalandırdığı kabul edilse bile bu cezayı bütün herkese uygulamaması bir çelişki gibi gözükmektedir. Örneğin, Yemâme'ye vardığı zaman öncü birliklerinin yakaladığı bir gurup insanı sorgularken onlara Müseylime hakkındaki kanaatlerini sorunca hepsi onun peygamber olduğunu kabul ettiklerini söylemişlerdir. Onların, Müseylime'nin adamları olduğunu düşünen Hâlid çoğunu öldürtmüş, ancak herhangi birisini yakmamıştır.⁴⁶ Şayet kanaatleri nedeniyle insanların yakıldığı ileri sürülecekse öncelikle yalancı peygamberlere inananların yakılması gerekirdi. Şunu unutmamak gerekir ki, irtidat ve isyan savaşları sırasında oldukça kaygan bir zemin söz konusudur. Bu olağanüstü şartlarda birtakım aşırılıkların yapılmış olması da o günün koşulları bağlamında değerlendirilmelidir. Dolayısıyla birtakım isyancıların öldürülmesini, yaşanan süreçle birlikte ele almak gerekmektedir.

⁴⁴ Wellhausen, 2-4.

⁴⁵ Vâkıdî, 59, 60.

⁴⁶ Vâkıdî, 66.

Bütün bunlar bir tarafa, anladığımız kadarıyla yakalanan asilerin öldürülmesinin yakılarak öldürme gibi takdim edilmiş olması muhtemeldir. Örneğin Hâlid'in, Mâlik b. Nüveyre'yi öldürülmesi Seyf tarafından yakılarak öldürme olarak takdim edilmiştir. Oysa bu şahsın peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Secâh adlı bir kadına tabi olduğu, hatta ona akıl hocalığı yaptığı ve kavmini zekât vermemeye teşvik ederek merkezî otoriteye isyan ettiği görmezlikten gelinir.⁴⁷ Secâh'ın hareketi başarısız olup kendisi de herhangi bir başarı elde edemeyeceğini anlayınca Mâlik b. Nüveyre çaresiz kalıp bir süre kenara çekilmiştir. Taberî'nin aktardığına göre Mâlik b. Nüveyre yakalanıp getirildiği zaman Hâlid'in onu sorgulama sırasında, "Ben sizin peygamberinizin şu sözleri söylemiş olduğunu sanıyorum" diye bir söz ettiğinden dolayı öldürdüğünü söyler. Haberin devamında Hâlid'in onun bu sözlerine kızdığı ve "Sen onu kendi peygamberin olarak görmüyor musun?" diye karşılık verdikten sonra Malik ve arkadaşlarının boynunu vurdurduğunu belirtir. Dikkat edilirse onun yakılmayıp öldürüldüğü ve öldürülme nedeninin de peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Secâh'a tabi olması, halkı zekât vermemek için örgütlemesi ve Hz. Peygamber'e saygısızca davranması gösterilmektedir.⁴⁸

Halid b. Velid, Tuleyha etrafında toplanan Esed oğulları ve ona destek veren diğer kabilelerle Buzâha mevkiinde savaşmıştır. Tuleyha ve taraftarlarının yenilmesinden sonra ele geçirilen bir kısım esirlerin Hâlid tarafından yakılarak öldürüldüğü belirtilmektedir. Rivayete göre Hâlid, savaş sonunda büyük bir ateş yaktırmış ve esirlerden Sebi' b. el-Hashas el-Esedî'yi yaktırmıştır. Bu şahıs Hz. Peygamber tarafından kavmine zekât amili olarak görevlendirilmişti. Ancak Resulullah vefat edince o, irtidat edip Tuleyha'nın yanında yer almış ve Müslümanlara karşı savaşmıştı. Yine bu savaş sonunda esir alınan Tuleyha'nın annesine Müslüman olması önerilmiş, ancak teklifi reddedince onun da yakılarak öldürüldüğü belirtilmektedir. Hatta ateşe atılacağı sırada bir de şiir söylediği nakledilmektedir.⁴⁹ Yine Esed oğullarından Şücâ' b. Verkâ' adlı kişinin yakılarak öldürüldüğü söylenmektedir.⁵⁰ Külâ'î, Vâkıdî'den rivayet ettiği bir kayıтта Hâlid'in Buzâha sava-

⁴⁷ Taberî, III, 236.

⁴⁸ Bkn. Taberî, III, 243.

⁴⁹ Külâ'î, 80.

⁵⁰ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, t.y., II, 134.

şında aldığı esirleri canlı canlı yakıtığını söylemektedir. Ancak Tuleyha'ya destek veren Fezareli esirlerden hiçbirisini yakmadığını da eklemektedir.⁵¹

Buzâha savaşından sonra Hâlid b. Velid'in, Süleym kabilesine geldiği ve bu kabileden birtakım isyancıları yakalayıp ahırlara doldurduğu ve ardından onları topluca yakıtığı nakledilmektedir.⁵² İbn Sa'd ise, Hâlid'in onlardan bir adamı yakalayıp ateşte yakıtığını belirtmekte ve bu olayı duyan Hz. Ömer'in, Ebû Bekir'e gelip Allah'tan başkasının yakarak ceza vermeyeceğini söyleyerek onu görevden almasını önerdiğini anlatmaktadır.⁵³ Öte yandan Belâzurî de Süleym kabilesinin isyanının bastırılması için Hâlid b. Velid'in bu bölgeye gönderildiğini haber vererek, onun hakkında "O gün mürtedleri yakıyordu. Bu durumu Ebû Bekr'e söyledikleri zaman o, "Allah'ın kâfirlere karşı kınından çıkardığı kılıcı, kınına sokmak istemem" diye cevap verdiğini söylemektedir.⁵⁴ Bu kayıtlarda farklı bilgiler bulunmakla birlikte, mürtedlerin yakılarak öldürüldüğü hususunda ortak payda söz konusudur. Bu kayıtları doğru kabul ettiğimiz takdirde, yakılarak öldürülenlerin gerçekten sırf din değiştirdikleri için mi, yoksa isyan ettikleri için mi böyle bir cezaya çarptırıldıkları iyice irdelenmelidir. Şunu hemen hatırlatalım ki tespitlerimize göre Hz. Ebû Bekr döneminde mürtedlere karşı yaklaşımla ilgili olarak hadis kaynaklarına yansıyan on beş civarında kayıt bulunmaktadır.⁵⁵ Hz. Ömer dönemine ait ise bir kayıt yer almaktadır.⁵⁶ Bu kayıtların hiçbirisinde yakarak cezalandırmanın tarihsel gerçekliğini kesinkes doğrulayacak net bir ifade bulunmamaktadır.

Bununla birlikte, Süleym kabilesi ile ilgili bir yakma olayına bizzat Hz. Ebû Bekr'in karar verdiğini anlatılmaktadır. Hatta daha sonra Halife'nin verdiği bu karardan dolayı pişman olduğu ve bu pişmanlığını dile getirdiği anlatılır. Halifenin bu konu ile ilgili, "Fücâe bana getirildiği gün, onu yakmadan öldürmeliydim"⁵⁷ dediği nakledilir. Bir başka rivayette de "Keşke Süleym'den Fücâe

⁵¹ Külâ'î, 81.

⁵² Hayyât, 130.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut 1985, VII, 396.

⁵⁴ Belâzurî, 107 (çev., 142).

⁵⁵ Buhâri, *İstîâbetü'l-Mürteddîn*, 3; *İtisâm*, 2, 28; Nesâi, *Zekât*, 3, *Muharebe*, 1, *Cihâd*, 1; İbn Hanbel, I, 36.

⁵⁶ Buhâri, *Keşâlet*, 1.

⁵⁷ Belâzurî, 112 (çev., 151).

bana getirildiği zaman onu ateşte yaktırmayıp öyle öldürtseydim veya salıverseydim⁵⁸ dediği anlatılır. Onun yakılarak cezalandırıldığı iddia edilen rivayetlere gerekçe olarak özetle şu bilgiler aktarılmaktadır: Süleym kabilesinden İyâs b. Abdullah b. el-Fücâe es-Sülemî halifeye gelip kendisine at, silah ve savaş araç-gereci verilmesini isteyerek kavminden irtidat ve isyan edenlere karşı savaşacağını söyledi. Halife onu gerekli teçhizatla donattıktan sonra, bu şahıs yanına topladığı bir gurup insanla el-Civâ' denen yere gelince Nucbe b. Ebî Meysa'yı Müslümanların üzerine gönderdi. Bu şahıs, Süleym, Amir ve Hevazinlilerden Müslümanlar üzerine saldırarak yakaladığını öldürdü ve büyük bir katliam yaptı. Onun yaptığı vahşet Halife'ye iletildiği zaman Ebû Bekr Tureyfe b. Hâciz'i üzerine gönderdi.⁵⁹ Tureyfe onu yakalayıp Medine'ye getirdi. Fücâe, Halife Ebû Bekr tarafından sorgulandı ve ardından Tureyfe onu götürüp namaz kılınan yerde yaktı.⁶⁰

İrtidat ettiği gerekçesiyle yakılarak öldürüldüğü söylenen bu şahsın, aslında irtidat ettiği için değil de, daha çok işlediği terör eylemi nedeniyle öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Ancak her ne kadar kaynaklarda onun yakılarak öldürüldüğü söylenmiş ve Ebû Bekr'in de bu kararı vermesinden dolayı daha sonraları pişman olduğu dile getirilmişse de, bu kayıtların ihtiyatla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle Fücâe'nin yakılarak öldürüldüğü söylenirken asıl Müslümanlara işkence eden onun komutanı Nucbe'nin bu cezaya çarptırılmaması bir çelişki değil midir?

Burada şunu hatırlatalım ki, Hz. Ebû Bekir'in bu kararını ne savunma veya reddetme, ne de onu aklama veya kararlarını meşru gösterme gibi bir kaygımız söz konusudur. Ancak hadiseye ob-

⁵⁸ Taberî, IV, 52.

⁵⁹ Vâkıdî, Fücâe'nin yaptıkları üzerine Ebû Bekir'in Hâlid'e mektup yazdığını söyler. Bu habere göre Hâlid olayı öğrenince Süleym'den Ma'ân b. Vâsile'yi onun üzerine bir miktar askerle göndermiş ve onu ele geçirirse Ebû Bekir'e yollamasını, şayet ölü ele geçirirse kellesini ona göndermesini emretmiş. Ma'ân, Fücâe ve taraftarlarıyla çatışıp onu sağ olarak ele geçirmiş ve Hâlid'e getirmiş. Hâlid de onu Ebû Bekir'e göndermiş. Neticede o, Medine'ye getirildikten sonra sorgulanmış ve yakılarak öldürülmüş. Vâkıdî, 45-46.

⁶⁰ Belâzurî, 107 (çev., 142); Vâkıdî, 43-47; Ya'kûbî, II, 134; Taberî, III, 234, 235; İbn A'sem, I, 16-17; Kûlâ'î, 184; Tureyfe onu yakalayıp taraftarlarıyla savaşınca, Fücâe ona 'Sen yetki bakımından benden üstün değilsin, sen de ben de Ebû Bekir'in komutanıyız' dedi. Tureyfe de ona birlikte Ebû Bekir'e gitmeyi önerdi. Bunun üzerine birlikte Medine'ye geldiler. Ebû Bekir Tureyfe'ye onu Baki'ye götürüp ateşte yakmasını söyledi ve bu emir üzerine o, yakılarak öldürüldü. Taberî, III, 235.

jektif bir yaklaşımla bakınca bazı noktaların dikkate alınmasını istiyoruz. Her şeyden önce, Hz. Ebû Bekir'in daha azılı düşmanlık yapan birçok isyancı ve mürtedi affederken bazılarını yakıtılarak cezalandırması pek mantıklı gözükmemektedir. Örneğin Yemen bölgesinde isyan eden Amr b. Ma'dikerib yakalanıp Medine'ye gönderildiği zaman Halife onu affetmiştir. Oysa o, peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Esved'e tabi olup Müslümanlar aleyhine amansız bir mücadeleye girmişti. Hatta Ebû Bekir'in valilerinden olan Dazeveyh'in öldürülmesi olayına da adı karışmıştı. Ancak Halife onu affetmiştir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlara karşı mücadele eden Kays b. Mekküh da Halife tarafından serbest bırakılmıştır.⁶¹ Yine Hadramevt'te irtidat edip Müslüman askerlere zor anlar yaşatan Eş'âs b. Kays yakalanıp Medine'ye gönderildiğinde Halife onu affetmiş, hatta kız kardeşiyle evlendirmiştir. Bu şahıs gaddarlığıyla ve hainliğiyle tanındığı için 'ateş dalgası' lakabıyla anılıyordu. O, bağışlanmasını talep edip vaktiyle Resulullah'ın kendisine söz verdiği gibi, Ebû Bekir'in kız kardeşi Ümmü Ferve ile evlendirilmesini istemiştir. Ebû Bekir de onu affedip kız kardeşiyle evlendirmiştir.⁶²

Diğer yandan, Tuleyha'ya destek veren Fezârelerin reisi Uyeyne b. Hısn da yakalanıp Medine'ye getirildiğinde sorgulanmış ve ardından serbest bırakılmıştır. Bu şahıs Resulullah zamanında Müslüman olmuş, ardından irtidat edip peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Tuleyha ile işbirliği yapmıştı. Bilahare yakalanan bu şahıs Medine'de sorgulandıktan sonra Halife tarafından serbest bırakılmıştır.⁶³ Keza, kavminin zekât vermesini önleyen Kurre b. Huberyre de Medine'ye getirilince Halife tarafından bağışlanmıştır.⁶⁴ Buna mukabil Tuleyha'ya inanan ve onun en yakınında yer alan Hibâl b. Ebî Hibâl yakalanıp Medine'ye gönderilmiş ve yapılan sorgulamadan sonra öldürülmüş, ancak yakılmamıştır.⁶⁵ Bütün bunlara ilaveten peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha bile Hâlid karşısında yenildikten bir süre sonra

⁶¹ Taberî, III, 270.

⁶² Belâzuri, 112 (çev., 151); Taberî, III, 275.

⁶³ Vâkıdî, 54; Ya'kûbî, II, 129; İbn A'sem, I, 21-23.

⁶⁴ Vâkıdî, 48, 54-56.

⁶⁵ Küla'î, 74.

pişman olmuş ve kendisine herhangi bir zarar verilmeyip Hz. Ömer dönemindeki Irak fetihlerine katılmıştır.⁶⁶

Gelişmelere bakılırsa Fücâe'nin hedefi dinî olmaktan ziyade daha çok patlak veren irtidat ve isyan hadiseleri sırasındaki kaygan zeminden yararlanarak kendisine siyasî statü ve ekonomik çıkar elde etmeye yönelik bir reaksiyon görüntüsündedir. Nitekim İbrahim Sarıçam onun eyleminin bu amaçtan kaynaklandığını belirterek idam edildiğini söyler ve kaydettiği dipnotta M. Fayda'ya dayanarak yakma hadisenin doğru olmayacağını veya sadece istisnai bir durum olacağını ileri sürer.⁶⁷ Yakma eyleminin baş aktörü olarak gösterilen Hâlid b. Velid üzerine yaptığı araştırma ile onun bütün mücadelesini ortaya koyan Fayda'nın konu ile ilgili yorumu ise şöyledir: 'Biz, bu hususun doğru olmadığına, bir iki vak'anın belki birer istisna teşkil edebileceğine inanıyoruz. Çünkü böyle bir ceza şekli olsaydı, daha sonra uygulanan bir usûl haline gelirdi. Hâlbuki İslâm Hukukunda, bildiğimiz kadarıyla böyle bir ceza usûlü bulunmamaktadır.'⁶⁸

Bütün bunlardan sonra İslâm'ın doğuşundan itibaren peygamberin yanında yer alan Hz. Ebû Bekr'in, Resulullah'ın yapmadığı, hatta yasakladığı bir işi yapmış gösterilmesi oldukça düşündürücüdür. Ayrıca onun bizzat Resulullah'ın yasakladığı bir cezayı dinî gerekçeyle uygulamış olduğunu kabul etmek ne derece tutarlı olabilir? Hz. Ebû Bekir gibi bütün enerjisini ve kararlarını Hz. Peygamber'in uygulamalarına sabitlemiş bir idarecinin böylesine şiddet içeren ve Kur'an'da yer almadığı gibi bizzat Resulullah tarafından yasaklanmış bir cezayı tatbik etmiş olması hangi gerekçelerle izah edilebilir? Hatırlanacağı gibi o, halife olduğu zaman Resulullah'ı kast ederek, "Yemin olsun o ne yaptıysa ben de aynısını yapacağım" sözlerini sarf ederek yönetimde onun yolunu takip edeceğini çok sarıh bir şekilde ortaya koymuştu.⁶⁹ Yine o, irtidat ve isyan hadiselerinin patlak verdiği kritik süreçte Üsâme ordusunu sırf Resulullah'ın uygulaması diye üstelik bütün itirazlara rağmen tek başına karar verip göndermiştir.

⁶⁶ Vâkıdî, 57; İbn A'sem, I, 24.

⁶⁷ İbrahim Sarıçam, 'Klasik Dönem İslâm Tarihinde Din İstismarı; Dört Halife ve Emeviler Dönemi', *İslâmiyât*, cilt. 3, sy. 3, (Temmuz-Eylül 2000), 141.

⁶⁸ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid bin Velid*, Çağ Yayınları, ikinci baskı, İstanbul 1992, 257-58.

⁶⁹ Bkn. İsrâfil Balcı, 'Hz. Ebû Bekr Döneminde İç Siyaset ve İdare', *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy., 11, (1999), 201.

Üsame'ye, "Sana Resulullah'ın tavsiye ettiğinin dışında herhangi bir tavsiyede bulunmuyorum" demişti.⁷⁰ Resulullah'ın karar ve uygulamalarına böylesine bağlı olan bir idarecinin, onun yapmayı bizzat yasakladığı eylemi gerçekleştirmiş olması bizce pek mantıklı değildir.

Öte yandan, ömrünü Resulullah'ın yanında ve İslâm uğrunda tüketmiş olan Hz. Ebû Bekr'in Kur'an ve sünnette yeri olmayan bir uygulamayı bilmemesi veya buna muhalif davranması düşünülebilir mi? Aynı şey yukarıda aktardığımız hadis rivayetinde adı geçen Hz. Ali için de söz konusudur. Rivayete göre İbn Abbâs onun uygulamasını eleştirmiş ve karşı çıkmıştır. Her şeyden önce, bizzat Resulullah'ın terbiyesiyle yetişen Hz. Ali'nin böyle bir cezanın Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında yerinin bulunup bulunmadığını İbn Abbâs kadar bilmemesi mümkün müdür? Netice itibariyle, bu tür rivayetlerin müelliflerin hayal dünyalarının bir ürünü olduğu ve ait olduğu dönemdeki gelişmelerle örtüşmediği kanaatindeyiz. Bu arada şunu da hatırlatalım ki, erken dönem İslam ulemasından Ebû Yûsuf'un, mürtedlerin hukuki durumlarıyla ilgili ve onlara yapılacak muamele hakkında bir çok görüş serdedip bu görüşlerini Hz. Peygamber ve dört halife dönemindeki uygulamalara dayandırırken yakılarak öldürmeden söz etmemesi göz ardı edilmemelidir.⁷¹

Bazı ilim ehline Hâlid'in esirleri neden yaktığı sorulunca, Hz. Peygamber'e kötü sözler söyleyip sövdükleri ve irtidatlarında ısrar ettikleri için yakıldığı şeklinde bir cevap verdiği anlatılır.⁷² Oysa Hadramevt bölgesinde Resulullah'ın vefatı nedeniyle taşkınlık yapıp sokaklarda şarkı ve şiirler söyleyerek onu yeren birtakım kadınların elleri kesilip dişlerinin sökülerek cezalandırıldığı nakledilirken, herhangi birisinin yakılarak öldürüldüğünden söz edilmemesi dikkat çekmektedir.⁷³ Hatta Halife'nin bu cezayı veren valisi Muhâcir b. Ebî Ümeyye'ye şu yazıyı gönderdiği belirtilmektedir:

Müslümanlarla alay edip şarkı söyleyen kadının elini keserek ön dişlerini söktüğünü duydum. Böyle bir suç Müslüman olduğunu söyleyen birisi tarafından işlenirse, uzuvları kesilmeden ve koparılmadan terbiye edilir. Şarkı söyleyen

⁷⁰ Vâkıdî, 32; Ya'kûbî, II, 127.

⁷¹ Ebû Yûsuf, 73, 74, 139, 194.

⁷² Külâ'î, 80.

⁷³ Taberî, III, 277.

kadın Müslümanların himayesinde olan gayri müslim ise, onun Allah'a ortak katmakla işlediği suçunu affetmeden kötü bir şey olamaz. Eğer bundan önce böyle bir olay olup suçlu hakkında çirkin sayılan muamelede bulunmuşsan, bundan sonra yumuşak davran. Azaları koparıp çıkarmaktan sakın. Çünkü azaları koparmak kısıstan başka durumlarda günahdır ve nefret uyandırır.⁷⁴

Hz. Ebû Bekir dönemindeki bu konu ile ilgili hadiseler daha çok Hâlid b. Velid'in ismiyle bir arada anılmaktadır. Hâlid'in savaşlarda birtakım sert tedbirler aldığı ve yapısı gereği daha katı davrandığı bilinmektedir. Ancak aşırıya gittiği durumlarda da Halife tarafından Medine'ye çağrılıp sorgulandığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla onun tamamen başıboş davrandığı söylenemez. Her şeyden önce böyle bir cezalandırmanın gerçekleştirildiğini kabul etmiş olmak da dinî bağlamda değerlendirilmemelidir. Hâlid b. Velid'in isyancılara karşı normalden daha sert önlemlerle muamele ettiği nedeniyle zaman zaman Hz. Ömer'in eleştirilerine maruz kaldığı ve görevden alınması için Ömer'in, Ebû Bekir'e önerilerde bulunduğu anlatılır.⁷⁵ Hatta Hâlid için Halife'ye, 'Sen Müslümanları öldüren ve ateşle azap eden bir adam gönderdin' diye sözler söylediği nakledilir.⁷⁶ Ancak onun âsilere karşı sert yaklaşımı, her şeyden önce irtidat ve isyan hadiseleri gibi olağanüstü şartların yaşandığı bir ortam göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Elbette ki, bu şartlar onun âsileri yakmayla cezalandırmış olmasını meşrulaştırmaz. Ancak Mâlik gibi birtakım isyancıları takdim edildiği şekliyle acımasızca öldürmüş olmasını dönemin siyasal ve konjonktürel şartlarını göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekmektedir. Ancak bununla birlikte bazı istisnalarla yakma eyleminin gerçekleştiğini kabul etmek/varsaymak da kanaatimizce bu eylemlerin gerçekleştirildiğini doğrulamak için yeterli değildir. İrtidat ve isyan hadiseleriyle ilgili birçok ayrıntılı bilgi verilirken ve çok sayıda esirlerin alındığından söz edilirken toplu katliamların yapıldığından bahsedilmemesi unutulmamalıdır. Örneğin Esed oğulları ve Tuleyha'ya yardım edenlerin yakalanıp ateşte yakıldıkları nakledilirken, Buzâha savaşına iştirak eden Abdullah b. Ömer'in anı-

⁷⁴ Taberî, III, 277.

⁷⁵ Bkn. İsrail Balcı, 'Hz. Ömer'in Komutan Atama Stratejisi; Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh Örneği', *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy., 20-21, (2005), 194, 195.

⁷⁶ Belâzuri, 107 (çev., 143).

larını dile getirdiği zaman alınan esir ve ganimetlerin bolluğundan söz edip herhangi bir yakma olayını dillendirmemesi göz ardı edilmemelidir.⁷⁷ Bunun haricinde Kûlâ'î gibi oldukça geç dönem kaynaklarının adeta Seyf ile yarışırçasına işkence sahnelerinden söz etmesi ve yakılarak öldürmelerle ilgili tasvirlerle yer vermesi pek inandırıcı gözükmemektedir.⁷⁸

İrtidat ve isyan savaşları sırasında caydırıcı amaçlarla bazen sert tedbirlerin alındığı düşünülebilir. Ancak bu sert tedbirler içerisinde yakarak cezalandırmadan söz edilmez. Örneğin Abs ve Zübyan kabileleri kendi kabile mensuplarından Müslümanlar üzerine saldırıp onları işkencelerle öldürmüşlerdir. Onların bu haberi Ebû Bekir'e ulaştınca halife öldürülen Müslüman sayısı kadar onlardan insan öldüreceğine dair ant içmiş, ancak hiçbir zaman yakarak karşılık vereceğine dair bir imada bulunmamıştır.⁷⁹ Öte yandan dikkat edilirse yakma ve işkenceyle öldürme cezalarıyla ilgili rivayetler daha çok Tuleyha ve taraftarlarıyla yapılan Buzâha savaşı ile Temîm topraklarında gerçekleştirilen Butâh savaşıyla ilgili olaylarda anlatılmaktadır. Oysa hadiselerle bakıldığında bu savaşların çok da çetin geçtiği söylenemez. Özellikle Butâh'da savaşın yapılıp yapılmadığı da tartışmalıdır. Buna mukabil Hanife oğullarıyla yapılan Yemâme'deki savaş oldukça kanlı geçmiştir. Bu savaşta ele geçirilenlerin yakılarak öldürülmemesi, hatta yakmayla ilgili herhangi bir kayıttan söz edilmemesi göz ardı edilmemelidir.

Bütün bunlara ilaveten Hz. Ömer'in irtidat eden bir topluluğa karşı yaklaşımıyla ilgili bir kayıt aktararak bu konuya son vereceğiz. Ebû Ubeyd'in zikrettiğine göre Hz. Ömer, Necran bölgesindeki Ru'âş halkının irtidat ettiğini valisi Ya'la b. Münye aracılığıyla öğrendiği zaman, onlara şu ifadeleri içeren bir mektup göndermiştir:

Mü'minlerin Emiri Ömer'den bütün Ru'âş halkına, Sizlere selâm olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a şükür ederim. İslâm'ı kabul ettikten sonra dinden çıktığınızı öğrenmiş bulunuyorum. Sizden kim tövbe eder durumunu düzeltirse, irtidat etmesi ona zarar vermeyecek ve biz ona güzel dostluk göstereceğiz. Düşünerek karar verin ve kendinizi tehlikeye atmayın. Aranızdan Müslüman olanlara ne

⁷⁷ Kûlâ'î, 82.

⁷⁸ Kûlâ'î, 81.

⁷⁹ Taberî, III, 224.

mutlu! Ya'lâ özür beyan ederek içinizden birini İslâm'a zorladığını veya baskı yaptığını bana bildirdi. Baskı, zorlama ve tehdit olursa emir yerine getirilmez...⁸⁰

Hız. Ömer'e ait olduğu söylenen bu ifadelerden anlaşılacağı gibi irtidat eylemi siyasal alana taşınıp merkezi otorite aleyhine bir güç gösterisine veya düşmanlığa dönüşmedikçe daha yapıcı bir tutumla yaklaşmıştır. Ancak bu eylem veya inanç siyasal otoriteye yönelik bir güç gösterisi veya düşmanlığa dönüşünce yetkili organ kendisini korumak için gerekli askeri müdahalede bulunmuştur. Şunu da belirtmeliyiz ki siyasal alana taşınmayan bireysel kanaatler daha çok kendi haline terk edilmiş bir görünümdedir. Örneğin Osman b. Abdullah adlı kişi Hız. Peygamber'e gelip Müslüman olduğunu söylemiş ardından irtidat edip Mekte'ye kaçmış ve mürted olarak ölmüştür.⁸¹

Değerlendirme ve Sonuç

Kur'an ve hadis kayıtlarında yakılarak cezalandırmanın meşruluğuna dair herhangi bir veri bulunmamasına rağmen tarih kitaplarına bu tür kayıtların girmiş olması dikkat çekmektedir. Hadis kayıtlarına yansıyan bilgilere göre bu cezanın bizzat Resulullah tarafından yasaklandığı net olarak gözükmektedir. İslâm'ın temel iki kaynağı olan Kur'an ve sünnette yeri olmayan ve bizzat Peygamber tarafından yasaklanan bir cezanın, bütün hedefini onun uygulamalarına odaklayan Hız. Ebü Bekr'in tatbik etmiş olmasını düşünmek pek mümkün gözükmemektedir. Bu tür kayıtları anlamaya çalışırken öncelikle merkeze Kur'an ayetlerini alarak değerlendirme yapmak gerektiği kanaatindeyiz. Ardından hadis kayıtları iyice tahlil edilmelidir. Her iki temel kaynakta bulunmayan bir olgunun diğer kaynaklar tarafından nakledilmiş olması, diğer gelişmelerle karşılaştırılarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla daha sonraki kaynaklara yansıyan birtakım tartışmalı kayıtların ihtiyatla karşılanması gerekmektedir.

Görüldüğü kadarıyla yakarak cezalandırma Arapların yaşadığı kültürel vasatta bilinmekteydi. Ancak İslâm öncesinde mevcut olan bu cezanın İslâm'dan sonra mürtedlere karşı uygulandığını ve şer'i bir hükmün gereği olduğunu doğrulayacak bir sağlam

⁸⁰ Ebü Ubeyd, *Kitâbu'l-Emvâl*, Kahire 1975/1395, 130; Muhamed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye li'l-Adi'n-Nebeviyye ve'l-Hilâfetu'r-Râşide*, Beyrut 1985, 192-93, (no: 99).

⁸¹ İbn Hişâm, II, 438.

dayanaktan söz etmek mümkün değildir. Kur'an'a aykırı olan bu cezanın tarihsel mevcudiyeti kabul edilse dahi bunu ilgili dönemin siyasal şartlarıyla ilişkilendirmek gerekmektedir. Özellikle irtidat adı altında dinî kanaatlerini siyasal düzleme taşıyan ve mevcut otoriteye karşı başkaldıran âsilerin cezalandırılması ve bu cezalandırılma sırasında birtakım aşırılıklara gidilmesinin aynı zamanda caydırıcı yönünün olacağını göz ardı etmemek gerekir. Elbette ki bu durum yakarak cezalandırmayı meşrulaştırmaz veya buna bir gerekçe olarak sunulamaz. Böyle bir uygulamanın gerçekleştirildiği varsayılsa bile bunun kendi tarihsel ve konjonktürel şartlarıyla birlikte düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Yakma eylemiyle ilgili olarak Ebû Bekr'in adı sadece bir kayıta geçmektedir. Diğer kayıtlar daha çok Hâlid b. Velid'le birlikte anılmaktadır. Her şeyden önce onun âsilere karşı daha sert bir tavır takındığı bilinmektedir. Ancak yakılarak öldürüldüğü söylenen mürtedlerden daha azılı düşmanlık yapan bazı mürtedleri affetmesi veya onları Medine'ye göndermesi; burada sorgulandıktan sonra onların serbest bırakılmaları ilk bakışta çelişki oluşturmaktadır. Öte yandan Hz. Ebû Bekr'in komutanlara böyle bir cezalandırmada bulunabileceklerini tavsiye ettiği nakledilmektedir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi onun talimatı olduğu söylenen bu emirlerin özellikle üslup ve muhteva yönünden fazla inandırıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Bütün bunlardan sonra Fücâe'nin Halife'nin emriyle yakıldığı düşünülse bile, böyle bir cezayı Resulullah yasakladığına göre onu herhangi bir Müslümanın uyarması gerekmez miydi? Hz. Ömer, aşırıya gittiği için Hâlid hakkında halifeye şikâyet ve itirazda bulunurken bu konuda neden suskun kalmış olsun? Aksine hiçbir kimsenin itirazından söz edilmediği gibi, daha sonraları da böyle bir cezalandırmanın Ebû Bekir'in emri veya içtihadı olduğunu ortaya koyacak bir tartışma da kaynaklara yansımamıştır.

Bütün bunlardan sonra mürtedin özellikle inancından dolayı yakılarak öldürülmesinin dinî kaygılarla ilişkilendirmek oldukça çelişkilidir. Yakma haricinde öldürülen ve bu öldürme eyleminin de ya karıştıkları terör eylemleriyle ya da dinî kanaatlerini siyasal alana taşıyarak merkezi otoriteye başkaldırımlarıyla ilgili olduğunu unutmamak gerekir. Buna ilaveten naslara dayanmayan böyle bir cezalandırmanın ilk dönem kaynaklarında değil de, da-

ha sonraki döneme ait kaynaklarda yoğunlaşmış olması olayın ciddiyetiyle ilgili kuşkuları daha da artırmaktadır.